

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 24

2 ● 2025

KD (Klaas-Douwe) B. Dijkstra

Libellen in de Schoorlse en Egmondse Duinen

bijzondere vestigingen

● Biotoop venwitsnuitlibel bij Hargen aan Zee. Foto: KD Dijkstra.

Deel 1 van twee artikelen waarin bijzondere vondsten van libellen in de Schoorlse en Egmondse Duinen aan bod komen. Deel 2 volgt in tD&D 2025 nummer 3.

Soortenarm maar kansenrijk

Het noordwesten van Holland staat te boek als één van de armste delen van Nederland voor libellen. De uitgestrekte akkers en weilanden zijn eutroof of zelfs brak, de duinen relatief droog en kaal. Soorten die vanuit het zuiden of oosten opkomen, bereiken deze uithoek het laatst. Toen ik in eind 2020 naar Alkmaar verhuisde, was de uitdaging dus groot om wat

bijzonders te vinden in 'mijn' groep (Dijkstra & Lewington, 2008). Het Noordhollands Duinreservaat, dat noordwaarts reikt tot Bergen, heeft, dankzij infiltratie en natuurherstel door Waterleidingbedrijf Noord-Holland PWN, veel rijk begroeide plasjes. Toen langdurige oostenwind in 2018 veel witsnuitlibellen (*Leucorhina*) naar de kust bracht, bijvoorbeeld, werden alleen hier alle vijf

soorten gezien. De sierlijke witsnuitlibel (*L. caudalis*), die niet eerder in de Nederlandse duinstreek was gezien, heeft nu bij Bergen nog steeds haar enige populatie.

Naast het PWN-terrein, richtte ik mij op dat van Staatsbosbeheer tussen Bergen en Camperduin. Door de weidse schaal en kalkarme bodem met uitgestrekte heidevelden en den- nenaanplant, veel stuivend zand en

● Vrouwkje zuidelijke heidelibel bij Egmond-Binnen. Foto: KD Dijkstra.

● Mannetje beekoeverlibel bij Camperduin. Foto: Mattias Hofstede.

● Paringswiel venwitsnuitlibel bij Hargen aan Zee. Foto: Mattias Hofstede.

sterk reliëf, doet dit gebied meer als de Veluwe aan dan als de duinen ten zuiden. Zoetwater is schaarser en de kwetsbaarste locaties zijn daarom niet vrij toegankelijk, zodat hier de kans op een verrassing het grootst leek. In dit artikel worden populaties van drie bijzondere soorten besproken. Enkele opmerkelijke zwervers komen in het volgende nummer aan bod.

Venwitsnuitlibel

Op 13 juni 2021 vond ik bij een plasje in de Tjalkhoek bij Hargen aan Zee zeker twintig mannetjes, twee paringswielen en twee larvenhuidjes van de venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*). Sindsdien worden jaarlijks tot enkele tientallen imago's geteld. Hoewel waarnemingen ook sporadische voortplanting suggereren op Terschelling en Vlieland en in de Amsterdamse Waterleidingduinen, is dit de eerste bewezen populatie in de Nederlandse duinen. Mogelijk kwamen mannetjes die buiten het invasiejaar 2018 gezien werden bij Bergen en in het Zwanenwater (in 2012, 2015 en 2016) ook al hier vandaan.

De plas is ruim 50 meter lang maar amper 6 meter breed, diepliggend op de overgang van heide naar bos, maar grotendeels ingesloten door dennen, op 700 meter van de zeereep. Door het landschap, het donkere water en de fris-zure geur doet deze plek aan als een ven. De steile oevers zijn ijl begroeid met gewone waterbies (*Eleocharis palustris*) en drienvrige zegge (*Carex trinervis*). De bodem is goeddeels met (vermoedelijk een veen-)mos bedekt, dat plaatselijk aan het oppervlak komt. Behalve grote aantallen vuurjuffers (*Pyrrhosoma nymphula*) en eenmaal een mannetje gevlekte witsnuitlibel (*L. pectoralis*) zijn geen kenmerkende vensoorten gezien. De smaragdlibel (*Cordulia aenea*), bijvoorbeeld, komt hier niet voor, maar wel bij Bergen, Egmond en Bakkum, zij het in lage aantallen. Later in de zomer domineren soorten van bospoelen, zoals houtpantserjuffer (*Chalcolestes viridis*) en blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*). De venwitsnuitlibel doet het, zoals alle libellen van zure en voedsel-

arme biotopen, landelijk slecht. De soort komt vooral nog lokaal voor in Brabant, Drenthe en op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug, vaak samen met de noordse witsnuitlibel (*L. rubicunda*); De meest nabije populatie bevindt zich in de buurt van Hilversum. Beide soorten waren in de 20^e eeuw nog vrij algemeen (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie, 2002) en hoewel de venwitsnuitlibel al als kwetsbaar te boek stond (Termaat & Kalkman, 2011), zijn beiden inmiddels mogelijk bedreigd. Onder tussen zijn soorten van minder zuur en voedselarm (maar schoon!) water juist toegenomen, waardoor de ooit schaarse gevlekte en de zelfs verdwenen sierlijke witsnuit nu gewoner zijn in Nederland, ook in de duinen (Bos-Groenendijk *et al.*, 2024).

Zuidelijke heidelibel

Sinds 15 juni 2021 worden op meerdere plekken rond Egmond-Binnen pas uitgekomen imago's van de zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) gezien. Hoewel deze soort in zowel de 19^e als 20^e eeuw

● Vrouwtje zuidelijke heidelibbel bij Egmond-Binnen. Foto: KD Dijkstra.

slechts eenmaal werd vastgesteld (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie, 2022), wordt zij sinds 2004 jaarlijks in Nederland gezien met een toename vanaf 2013 (Slagboom & Stip, 2015) en weer in de droge jaren sinds 2018. De eerste Noord-Hollandse zwerver bereikte in 2008 Bergen (John van Roosmalen); voorplanting volgde in 2011 bij Vogelenzang, in 2014 op drie plekken bezuiden het Noordzeekanaal en in 2020 in Waterland.

Inmiddels is dus ook noordelijk Noord-Holland gekoloniseerd. De hoogste aantallen worden gevonden in ondiepe, zomers (grotendeels) droogvallende wateren in de binnen-duinrand met een mossige bodem en veel waterbies, zoals bij Egmond-Binnen: Bij één plas komen op topdagen honderden individuen uit en kost het moeite om ertussen de 'gewonere' bruinrode heidelibellen (*S. striolatum*) te vinden. Maar ook bij kleinere plasjes tussen Egmond en Bergen aan Zee plant de soort zich nu voort, terwijl sinds 2022 ook op Texel verse dieren worden waargenomen.

Beekoeverlibel

Op 15 augustus 2021 zag ik bij drie kwelstroompjes in het Hargergat bij Camperduin vijf territoriale man-

netjes en een paringswiel van de beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*). Een jaar later, op 18 juni, zaten er zelfs zeven mannetjes en twee copula's. Wim Langbroek (persoonlijke mededeling) ving hier in april 2021 al een vermoedelijke larve. De eerste vondst in Noord-Holland, alsook de Nederlandse duinstreek, betreft dus een populatie!

Het Hargergat werd vanaf de late 17^e eeuw uit de duinrand gegraven. De ruim 100 meter brede en bijna 500 meter lange vallei die ontstond, heeft een hoge kweldruk. Het hoogstgelegen deel werd in 2013 geplagd, waarbij drie afwateringsgeultjes werden afgevlakt (Langbroek *et al.*, 2021). Zo ontwikkelde natte heide en ontstond de perfecte biotoop voor deze libel. Het weinige oppervlaktewater is erg ondiep en zwak stromend, zeer mossig en beschermt door riet (*Phragmites australis*) en pitrus (*Juncus effusus*).

De beekoeverlibel stond ooit als kwetsbaar op Nederlandse Rode Lijst, maar nam de laatste dertig jaar flink toe (Termaat & Kalkman, 2011; Bos-Groenendijk *et al.*, 2024). Hoewel de soort van klimaatverandering kan profiteren, komt de soort reeds lang tot in Schotland en Zuid-Finland voor (Dijkstra & Lewington, 2008). Haar vooruitgang

in Nederland is vermoedelijk vooral aan biotoopherstel te danken. Het voorkomen blijft daarom ook plaatselijk, met de nadruk op Limburg, de Kempen en Achterhoek; de dichtstbijzijnde populaties zijn bij Zeist en op de Noord-Veluwe.

In Noord- en West-Nederland zijn verder alleen zwervers gemeld. Zo werden in 2022 en 2023 vier losse mannetjes gemeld aan de kust van Zuid-Holland en Zeeland. Kennelijk komt de soort er wel, maar ontbreekt de juiste habitat: vermoedelijk zijn de meeste plekken met zoete kwel óf wel beschaduwde door bos óf te voedselrijk en groeien dus snel dicht. Het Hargergat is voor meer ongewervelde soorten van stromend water de enige locatie in Noord-Holland en/of de duinen (Langbroek *et al.*, 2021).

Discussie

De Nederlandse libellenfauna is de laatste decennia sterk veranderd (Van Strien & Van Grunsven, 2023). Veel soorten die vóór 1990 nog zeldzaam of afwezig waren in de duinen zijn nu wijdverbreid (Bouwman *et al.*, 2008; Dijkstra *et al.*, 1998); ook in de besproken regio zijn bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*), azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*), vuurjuffer, vroege glazenmaker

(*Aeshna isoteles*), zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*) en vuurlibel (*Crocothemis erythraea*) inmiddels gewoon.

Daarbij komt de laatste jaren ook de steeds extremere dynamiek van droge zomers en natte winters. Naast de zuidelijke heidelibel profiteren ook andere soorten van zomers droogvallende wateren, zoals de zwervende (*Lestes barbarus*), tengere (*L. virens*) en de regionaal zeldzame tangpantserjuffer (*L. dryas*). Zij overwinteren als ei, waarna de larven zich razendsnel ontwikkelen in het ondiepe en warme water van natte duinvalleien. Wellicht weet binnenkort ook de laatste ontbrekende soort van deze gemeenschap zich (tijdelijk) te vestigen: de zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*). Ook voor pioniers van nieuwere (en dus minder drukbezette) biotopen, zoals platbuik (*Libellula depressa*), zwervende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*) en tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*), pakken de hydrologische schommelingen gunstig uit. Terwijl van die laatste normaal hooguit enkelingen per jaar werden gemeld, kwamen sinds 2021 bij de meeste ondiepe duinwatertjes tot vele tientallen tegelijk uit. Vermoedelijk voegt de gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) zich binnenkort bij dit gezelschap (zie het vervolgartikel).

Of kwetsbaardere soorten zoals de witsnuiten en beekoeverlibel ook voordeel gaan hebben bij het toegenomen water is moeilijker te voorzien. Met name de toekomst van soorten van zuur voedselarm water zoals de venwitsnuitlibel is onzeker. Mogelijk houden zich nog kleine populaties van de noordse witsnuitlibel verborgen, maar de maanwaterjuffer (*Coenagrion lunulatum*) lijkt sinds 2001 in de Noord-Hollandse duinen uitgestorven (NVL, 2002). Van de zwarte heidelibel (*Sympetrum danae*) werden alleen in 2021 nog enkele verse exemplaren gezien. De beste kansen liggen op beschutte

● Biotoop beekoeverlibel bij Camperduin.
Foto: KD Dijkstra.

plekken met voedselarme kwel in de binnenduinarand, al zullen daar vaak wel ingrepen nodig zijn om voldoende open biotoop te creëren. Ook soorten als koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*) en gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) hebben zulke plekken in de Nederlandse duinen eerder weten te bereiken. [Indien teveel, kan dit eruit]Zelfs de vestiging van bandheidelibel (*Sympetrum pedemontanum*) en bruine korenbout (*Libellula fulva*) op licht stromend water is niet uit te sluiten: in West-Friesland lijkt die laatste zich sinds 2022 al voorzichtig in onze richting uit te breiden!

Dankwoord

Voor waarnemingen, foto's en informatie ben ik veel dank verschuldigd aan Theo Admiraal, Rob van Bemelen, Wouter Bol (PWN), Hielke Boomsma, Peter van Brandwijk, Dick Groenendijk (PWN), Maaïke de Groot, Roy van Grunsven (De Vlinderstichting), Mattias Hofstede, Wim Langbroek, Bernard Lucas, Leon Kelder (SBB), Harm Niesen, Harry Smit en Pim Weeda. Alle verspreidingsgegevens komen uit de Nationale Databank Flora en Fauna (ndff.nl).

KD (Klaas-Douwe) B. Dijkstra
kddijkstra@gmail.com

Literatuur

- BOUWMAN, J.H., V.J. KALKMAN, G. AB-BINGH, E.P. DE BOER, R.P.G. GERAED, D. GROENENDIJK, R. KETELAAR, R. MANGER & T. TERMAAT, 2008. Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse libellen. *Brachytron* 11(2): 103-198.
- BOS-GROENENDIJK, G., B. BORKENT, R. VAN GRUNSVEN & H. DE VRIES, 2024. Meetnet libellen, pp. 14-15 in: *Vlinderbalans 2024: met het jaarverslag van de meetnetten vlinders, libellen en hommels 2023*.
- DIJKSTRA, K-D.B. & R. LEWINGTON, 2008. *Libellen van Europa: veldgids met alle libellen tussen Noordpool en Sahara*. Tirion Uitgevers. 320 pp.
- DIJKSTRA, K-D.B., K. MOSTERT, J.W. VAN VELZEN & R.H. WITTE, 1998. Recente ontwikkelingen in de libellenfauna van de Hollandse en Zeeuwse duinen. *Brachytron* 3(1): 15-29.
- LANGBROEK, W., D. TEMPELMAN & G. VAN EE, 2021. Waterparel het Hargergat. *Tussen Duin en Dijk* 20(2): 8-11.
- NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE, 2002. *De Nederlandse libellen (Odonata)*. Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland. 440 pp.
- SLAGBOOM, R. & A. STIP, 2015. De Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) in Nederland in 2013 en 2014. *Brachytron* 17(2): 76-86.
- TERMAAT, T. & V.J. KALKMAN, 2011. *Basisrapport Rode Lijst Libellen volgens Nederlandse en IUCN-criteria*. Rapport VS2011.015, De Vlinderstichting, Wageningen.